

DE ONDERGANG VAN HET AVONDLAND

SCHETS VAN EEN MORFOLOGIE VAN
DE WERELDGESCHIEDENIS

I

GESTALTE EN
WERKELIJKHEID

Oswald Spengler

Vertaling Mark Wildschut

Boom | Amsterdam

Waar in oneindigheid, steeds eender,
het duizendvoudig firmament
in eeuwig vloeiende beweging
zich in zijn eigen kracht herkent,
stroomt levenslust uit alle dingen,
wat ook de kleinste ster belijdt;
en al het worstelen en dringen
zal rust zijn in Gods eeuwigheid.

Goethe*

INHOUD

Voorwoord bij de eerste druk 11

Voorwoord bij de definitieve editie 13

Inleiding 16

De taakstelling 16 | Morfologie van de wereldgeschiedenis – een nieuwe filosofie 19 | Voor wie is er geschiedenis? 23 | De oudheid en India ahistorisch 24 | Egypte: mummie en dodenverbranding 29 | De vorm van de wereldgeschiedenis. Oudheid – middeleeuwen – nieuwe tijd 33 | Ontstaan van dit schema 36 | De uitholling ervan 40 | West-Europa geen zwaartepunt 42 | Goethes methode de enig historische 45 | Wij en de Romeinen 47 | Nietzsche en Mommsen 49 | Problemen van de civilisatie 53 | Imperialisme als eindfase 60 | Noodzaak en reikwijdte van de grondgedachte 64 | Verhouding tot de huidige filosofie 66 | De laatste taak van die filosofie 71 | Ontstaan van dit boek 72

Tabellen voor een vergelijkende morfologie van de wereldgeschiedenis 79

Hoofdstuk 1. De betekenis van de getallen 92

Grondbegrippen 92 | Het getal als teken van begrenzing 97 | Elke cultuur heeft een eigen wiskunde 99 | Het antieke getal als grootte 104 | Wereldbeeld van Aristarchus 111 | Diophantus en het Arabische getal 114 | Het westerse getal als functie 118 | Wereldangst en wereldverlangen 125 | Geometrie en aritmetica 128 | De klassieke grensproblemen 134 | Voorbij de grens van het gezichtsvermogen. Symbolische ruimtelijke werelden 136 | Laatste mogelijkheden 139

Hoofdstuk 2. Het probleem van de wereldgeschiedenis 141

I. Fysionomie en systematiek 141

Copernicaanse methode 141 | Geschiedenis en natuur 143 | Gestalte en wet 146 | Fysionomie en systematiek 150 | Cultuur als organisme 155 | Innerlijke vorm, tempo, duur 162 | Homologe bouw 164 | ‘Gelijktijdigheid’ 165

II. De idee van het lot en het causaliteitsbeginsel 167

Organische en anorganische logica 167 | Tijd en lot, ruimte en causaliteit 169 | Het probleem van de tijd 172 | De tijd als tegenbegrip van de ruimte 178 | Symbolen van de tijd (tragiek, tijdmeting, lijkbezorging) 182 | De zorg (erotiek, staat, techniek) 190 | Lot en toeval 193 | Toeval en levensstijl 197 | Anonieme en persoonlijke tijdperken 206 | Gerichtheid op de toekomst en beeld van het verleden 210 | Bestaat er een historische wetenschap? 211 | De nieuwe vraagstelling 218

Hoofdstuk 3. Macrokosmos 221

I. De symboliek van het wereldbeeld en het probleem van de ruimte 221

De macrokosmos als omvattend begrip van symbolen met betrekking tot een ziel 221 | Ruimte en dood 225 | ‘Al het vergankelijke is slechts een gelijkenis’ 227 | Het probleem van de ruimte: alleen de diepte is ruimtevormend 228 | De ruimtelijke diepte als tijd 233 | Geboorte van de wereldbeschouwing uit het oersymbool van een cultuur 235 | Het antieke oersymbool het lichaam, het Arabische de holte, het westerse de oneindige ruimte 236

II. Apollinische, faustische, magische ziel 243

Oersymbool, architectuur en godenwereld 243 | Het Egyptische oersymbool van de weg 250 | Uitdrukkingstaal van de kunst: ornamentiek of imitatie 254 | Ornament en vroege architectuur 260 | Architectuur van het kerkraam 264 | De grote stijl 266 | Stijlgeschiedenis als organisme 272 | Over de geschiedenis van de Arabische stijl 276 | Psychologie van de artistieke techniek 284

Hoofdstuk 4. Muziek en beeldhouwkunst 288

I. De beeldende kunsten 288

Muziek een beeldende kunst 288 | Indeling volgens andere dan historische gezichtspunten onmogelijk 290 | De keuze van de kunsten als expressief middel van een hogere orde 291 | Apollinische en faustische groep kunsten 294 | De stadia van de westerse muziek 300 | De renaissance als antigotische (antimuzikale) beweging 305 | Karakter van de barok 312 | Het park 314 | Symboliek van de kleuren. Kleuren van nabijheid en verte 321 | Goudkleurige ondergrond en atelierbruin 324 | Patina 331

II. Naakt en portret 334

Manieren om mensen uit te beelden 334 | Portret, sacrament van de biecht, zinsbouw 338 | De koppen van antieke beeldhouwwerken 341 | Kinderen en vrouwenportretten 344 | Hellenistische portretten 345 | Het barokportret 348 | Leonardo, Rafaël en Michelangelo als overwinnaars van de renaissance 353 | Zege van de instrumentele muziek over de olieverfschilderkunst rond 1670 (corresponderend met de zege van het vrijstaande standbeeld over het fresco rond 460 v.Chr.) 363 | Impressionisme 368 | Pergamon en Bayreuth: einde van de kunst 375

Hoofdstuk 5. Zielenbeeld en levensgevoel 382

I. Over de vorm van de ziel 382

Het zielenbeeld als functie van het wereldbeeld 382 | Psychologie als tegenfysica 384 | Apollinisch, magisch, faustisch zielenbeeld 387 | De 'wil' in de gotische 'zielenruimte' 393 | De 'innerlijke mythologie' 398 | Wil en karakter 401 | De antieke houdings- en de faustische karaktertragedie 405 | Symboliek van het toneeldecor 412 | Dag- en nachtkunst 415 | Populariteit en esoterie 418 | Het astronomische beeld 422 | De geografische horizon 425

II. Boeddhisme, stoïcisme, socialisme 432

De faustische moraal puur dynamisch 432 | Elke cultuur heeft een eigen vorm van moraal 437 | Houdings- en wilsmoraal 438 | Boeddha, Socrates, Rousseau als woordvoerders van beginnende civilisaties 445 | Tragische

en plebejische moraal 448 | Terug naar de natuur, irreligiositeit, nihilisme 451 | Het ethisch socialisme 458 | Gelijksoortige opbouw van de geschiedenis van de filosofie in elke cultuur 462 | De geciviliseerde filosofie van het Westen 466

Hoofdstuk 6. Faustische en apollinische natuurkennis 477

Theorie als mythe 477 | Elke natuurwetenschap afhankelijk van een voorafgaande revolutie 482 | Statica, alchemie, dynamica als theorieën van drie culturen 484 | Atoomtheorieën 487 | Onoplosbaarheid van het probleem van de beweging 492 | Stijl van het ‘causale gebeuren’, van de ‘ervaring’ 496 | Godsgevoel en kennis van de natuur 500 | De grote mythe 505 | Antieke, magische, faustische *numina* 510 | Het atheïsme 517 | De faustische fysica als het dogma van de kracht 522 | Grenzen aan haar verdere theoretische – niet technische – ontwikkeling 530 | Zelfvernietiging van de dynamica; binnendringen van historische voorstellingen 534 | Einde van de theorie: opheffing in een systeem van morfologische verwantschappen 538

Register 545

VOORWOORD BIJ DE EERSTE DRUK

Het eerste manuscript van dit boek, het resultaat van drie jaar werk, was klaar toen de grote oorlog uitbrak. Tot het voorjaar van 1917 is het nog eenmaal grondig doorgenomen en op kleine onderdelen verbeterd en verduidelijkt. Door de extreme omstandigheden werd de verschijningsdatum nogmaals uitgesteld.

Hoewel het een algemene filosofie van de geschiedenis betreft, vormt het in diepere zin een commentaar op dit grote tijdvak, onder de voortekenen waarvan de basisideeën geleidelijk vorm kregen.

De titel, die sinds 1912 vaststaat, duidt strikt genomen en met het oog op de ondergang van de klassieke oudheid op een wereldhistorische fase die een aantal eeuwen duurt en waarvan wij aan het begin staan.

De gebeurtenissen van de afgelopen jaren hebben veel bevestigd en niets weerlegd. Het is gebleken dat deze ideeën juist nu en juist in Duitsland naar voren gebracht moesten worden, maar ook dat de oorlog zelf nog tot de voorwaarden behoorde waaronder de laatste karaktertrekken van het nieuwe wereldbeeld bepaald konden worden.

Naar mijn overtuiging gaat het namelijk niet om een gedachtevorming die naast andere mogelijk of zelfs maar logisch gerechtvaardigd zou zijn, maar om *de*, in zekere zin natuurlijke, door iedereen vaag voorvoelde filosofie van onze tijd. Dat mag zonder aanmatiging gezegd worden. Een gedachte die historische noodzakelijkheid toekomt, dus een gedachte die niet zomaar in een historisch tijdvak opkomt, maar het tijdvak voortbrengt, is slechts in beperkte zin het eigendom van wie het auteurschap ten deel valt. Zo'n gedachte behoort heel de tijd toe; zij is in het denken van allen onbewust werkzaam, en alleen de toevallige particuliere vorm waarin ze wordt gegoten, en zonder welke geen filosofie kan bestaan, is met zijn zwakheden en verdiensten het lot – en het geluk – van een enkeling.

Ik hoop maar, zo wil ik hier alleen nog aan toevoegen, dat dit boek tegenover de militaire prestaties van Duitsland niet al te nietswaardig zal afsteken.

München, december 1917

Oswald Spengler

VOORWOORD BIJ DE DEFINITIEVE EDITIE

Het einde van een studie die van de eerste korte schets tot de definitieve versie van een compleet werk van volslagen onvoorziene omvang maar liefst tien jaar in beslag heeft genomen, is een goed moment om te kijken naar wat ik heb gewild en wat ik heb bereikt, hoe ik het heb gevonden en hoe ik er vandaag de dag tegenover sta.

In de inleiding van de editie van 1918 – zowel van buitenaf als van binnenuit bezien een fragment – had ik gezegd dat hiermee naar mijn overtuiging op een niet te weerleggen wijze uitdrukking was gegeven aan een gedachte, zodat niemand deze nog zal bestrijden als ze eenmaal is uitgesproken. Ik had moeten zeggen: als ze eenmaal wordt begrepen. Want dat vergt, zoals ik steeds meer inzie – niet alleen in dit geval maar in de geschiedenis van het denken in het algemeen – een nieuwe generatie die met de aanleg daarvoor *geboren* is.

Ik had eraan toegevoegd dat het om een eerste poging ging, met alle feilen van dien, onvolledig en zeker niet zonder innerlijke tegenspraak. Die opmerking is lang niet zo serieus genomen als ze bedoeld was. Wie zich ooit heeft afgevraagd wat de voorwaarden zijn voor een levend denken, zal weten dat inzicht in de diepste bestaansgronden zonder tegenstrijdigheden ons niet is gegeven. Een denker is een mens die is voorbestemd de tijd volgens zijn eigen visie en naar eigen inzicht symbolisch weer te geven. Hij heeft geen keuze. Hij denkt zoals hij moet denken, en ‘waar’ is voor hem uiteindelijk datgene wat als beeld van zijn wereld met hem werd geboren. Het is niet iets wat hij verzint, maar iets wat hij in zichzelf aantreft. Het is hemzelf nogmaals, zijn wezen in woorden gevat, de betekenis van zijn persoonlijkheid als leer geformuleerd, onveranderlijk voor zijn leven, omdat het met zijn leven *identiek* is. Alleen dit symbolische is *noodzakelijk*, is reservoir en uitdrukking van menselijke geschiedenis. Wat

als intellectuele filosofische arbeid ontstaat, is overbodig en verhoogt alleen maar de stapel vakliteratuur.

Daarom kan ik de kern van wat ik ontdekt heb alleen als ‘waar’ aanmerken, ‘waar’ voor mij, en zoals ik geloof ook voor de vooraanstaande geesten van de komende tijd, niet waar ‘op zich’, los van de voorwaarden van bloed en geschiedenis, want iets dergelijks bestaat niet. Wat ik in de sturm-und-drang van die jaren *schreef*, was echter, dat moet ik toegeven, een uiterst onvolmaakte verkondiging van wat mij duidelijk voor ogen stond, en de resterende opgave voor de daaropvolgende jaren bestond erin de feiten nog eens op een rijtje te zetten en een talige uitdrukking te vinden waarmee ik mijn gedachten in de voor mij best bereikbare vorm kon gieten.

Zo’n taak kan nooit worden voltooid – het leven zelf is pas voltooid met de dood –, maar ik heb nog eenmaal geprobeerd ook de oudste gedeeltes naar het niveau van aanschouwelijke weergave te tillen dat mij vandaag de dag ter beschikking staat, en daarmee neem ik afscheid van dit werk met zijn hoopvolle verwachtingen en teleurstellingen, zijn verdiensten en feilen.

Voor mij heeft het resultaat inmiddels de toets der kritiek doorstaan, maar als ik mag afgaan op de invloed die het langzaam maar zeker op een groot aantal kennisgebieden begint uit te oefenen, geldt dat ook voor anderen. Des te scherper moet ik benadrukken welke grens ik voor mezelf in dit boek heb getrokken. Men moet er niet alles in zoeken. Het bevat slechts één kant van wat ik voor me zie, *alleen een nieuwe kijk op de geschiedenis, een filosofie van het lot*, en wel de eerste in haar soort. Het is door en door aanschouwelijk, geschreven in een taal die de behandelde onderwerpen en de relaties daartussen zintuiglijk tracht te reproduceren in plaats van ze door reeksen begrippen te vervangen, en richt zich alleen op lezers die in staat zijn zich in de woordklanken en beelden in te leven. Zoiets is moeilijk, vooral als de eerbiediging van het geheim – de eerbied van Goethe – ons belet om begripsanalyses als diepe inzichten te beschouwen.

Wat overal opklonk, was het gejammer over pessimisme, waarmee mensen die niet met hun tijd meegaan elke gedachte achtervolgen die alleen voor de padvinder van morgen is bestemd. Maar ik heb niet geschreven voor al diegenen die het gepieker over een daad als een daad beschouwen. Wie definieert, kent het lot niet.

De wereld begrijpen, dat noem ik tegen de wereld *opgewassen zijn*. Daarbij is de *hardheid* van het leven essentieel, niet het begrip van het leven,

zoals het struisvogelperspectief van het idealisme ons leert. Wie zich niet door begrippen van de wijs laat brengen ervaart dit niet als pessimisme, en op de anderen komt het niet aan. Voor serieuze lezers, die een *kijk* op het leven zoeken in plaats van een definitie, heb ik, gezien de compacte vorm van deze tekst, in de noten een aantal boeken genoemd die deze kijk ten aanzien van verafgelegen kennisgebieden de juiste kant op kunnen sturen.

Tot slot voel ik de behoefte om nog eenmaal de namen te noemen van hen aan wie ik zo goed als alles te danken heb: Goethe en Nietzsche. Van Goethe heb ik de methode, van Nietzsche de vraagstellingen, en als ik mijn houding tegenover de laatste zou moeten verwoorden, zou ik zeggen: ik heb van zijn vergezicht een overzicht gemaakt. Goethe daarentegen is in heel zijn denkwijze zonder het te weten een leerling van Leibniz geweest. Daarom ervaar ik wat tot mijn eigen verrassing uiteindelijk onder mijn handen is ontstaan als iets wat ik ondanks de kommer en kwel van deze jaren met trots *een Duitse filosofie* wil noemen.

Blankenburg am Harz, december 1922

Oswald Spengler

INLEIDING

§1

In dit boek wordt voor het eerst een poging gewaagd het verloop van de geschiedenis op voorhand te bepalen. Het gaat erom het lot van een cultuur – en wel de enige die vandaag de dag op deze planeet op het punt van voltooiing staat, de West-Europees/Amerikaanse – in haar nog niet doorlopen stadia te volgen.

Blijkbaar heeft men tot op heden geen mogelijkheid gezien een taak van zo'n enorme draagwijdte aan te vatten, en waar dat wel het geval was, zag men niet welke middelen hiervoor nodig waren, of zijn die op een ontoereikende manier gebruikt.

Bestaat er een logica van de geschiedenis? Bestaat er naast al het toevallige en onberekenbare van de afzonderlijke gebeurtenissen een zogezegd metafysische structuur van de historische mensheid, die in essentie onafhankelijk is van de alom zichtbare, populaire, geestelijk-politieke oppervlaktestructuren? Een structuur die deze werkelijkheid van een lagere orde eigenlijk pas oproept? Verschijnen de grote lijnen in de wereldgeschiedenis voor het begrijpende oog misschien altijd weer in een vorm die gevolgtrekkingen toelaat? En als dat zo is, aan wat voor beperkingen zijn zulke gevolgtrekkingen dan gebonden? Is het mogelijk in het leven zelf – want menselijke geschiedenis is het omvattende begrip van ontelbaar veel levenslopen, waarbij het taalgebruik al onwillekeurig een ik en persoon invoert, als denkende en handelende individuen van een hogere orde, zoals 'de oudheid', 'de Chinese cultuur' of 'de moderne beschaving' – de stadia te ontdekken die doorlopen moeten worden, en wel in een volgorde die geen uitzondering toelaat? Hebben de fundamentele begrippen voor al het organische, zoals 'geboorte', 'dood', 'jeugd', 'leeftijd', 'levensduur', in die sfeer misschien een welomschreven betekenis, die nog niemand heeft blootgelegd? Liggen er, kortom, algemene biografische oervormen ten grondslag aan al het historische?

De ondergang van het Avondland, in eerste instantie een in ruimte en tijd beperkt fenomeen, net als het ermee corresponderende fenomeen van de ondergang van de klassieke oudheid, is zoals men ziet een filosofisch thema dat, als men het in heel zijn reikwijdte opvat, alle grote bestaansvragen omvat.

Willen we ervaren welk lot de westerse cultuur beschoren is, dan moeten we eerst inzien wat cultuur *is*, in welke relatie zij staat tot de zichtbare geschiedenis, tot het leven, tot de ziel, tot de natuur, tot de geest, in welke vormen ze verschijnt en in hoeverre die vormen – volkeren, talen en tijdperken, veldslagen en ideeën, staten en goden, kunsten en kunstwerken, wetenschappen, rechtssystemen, economische systemen en wereldbeschouwingen, grootse mensen en grootse gebeurtenissen – symbolen zijn en als zodanig geduid moeten worden.

§2

Het middel om levenloze vormen te leren kennen zijn de wetten van de wiskunde. Het middel om levende vormen te begrijpen is de analogie. Op die manier kan men polariteit en periodiciteit in de wereld onderscheiden.

Het besef dat het aantal wereldhistorische verschijningsvormen beperkt is, dat era's, tijdperken, situaties, personen zich volgens een bepaalde typologie herhalen, heeft altijd bestaan. Men heeft het optreden van Napoleon zelden beschreven zonder een zijdelingse blik te werpen op Caesar en Alexander, waarbij, zoals we zullen zien, de eerste vergelijking morfologisch ongeoorloofd en de tweede juist was. Napoleon zelf vond de situatie waarin hij zich bevond verwant aan die van Karel de Grote. De Nationale Conventie sprak over Carthago als het Engeland bedoelde en de jakobijnen noemden zichzelf Romeinen. Met meer of minder recht heeft men Florence met Athene, Boeddha met Christus, het oerchristendom met het moderne socialisme en de Romeinse financiële magnaten uit de tijd van Caesar met de yankees vergeleken. Petrarca, de eerste hartstochtelijke archeoloog – de archeologie is immers zelf een uitdrukking van het gevoel dat de geschiedenis zich herhaalt –, dacht met betrekking tot zichzelf aan Cicero, en nog maar kortgeleden vergeleek Cecil Rhodes, de organisator van Brits Zuid-Afrika, die de antieke biografieën van de Romeinse keizers in speciaal voor hem gemaakte vertalingen in zijn bibliotheek had

staan, zichzelf met keizer Hadrianus. Het was het noodlot van Karel XII van Zweden dat hij van jongs af de biografie van Alexander de Grote van Quintus Curtius Rufus op zak had en die veroveraar wilde kopiëren.

Frederik de Grote gebruikt in zijn politieke memoires – zoals de *Considérations* uit 1738 – met het grootste gemak analogieën om zijn opvatting van de wereldpolitieke situatie te schetsen. Zo vergelijkt hij de Fransen met de Macedoniërs onder Philippus en de Duitsers met de Grieken. ‘Philippus heeft het Thermopylae van Duitsland, Elzas en Lotharingen, al in handen.’ Hiermee was de politiek van kardinaal Fleury treffend getypeerd. We vinden hier verder een vergelijking tussen de politiek van de huizen Habsburg en Bourbon en de proscripties van Antonius en Octavianus.

Dat alles bleef echter fragmentarisch en willekeurig, en beantwoordde in de regel meer aan een voorbijgaande neiging zich dichtertlijk en spitsvondig uit te drukken dan aan een diepgaand historisch vormgevoel.

Zo zijn de vergelijkingen van Ranke, een meester van de stijlvolle analogie, tussen Cyaxares en Hendrik I de Vogelaar of tussen de invallen van de Cimmeriërs en de Magyaren morfologisch zonder belang, net zomin als de vaak herhaalde vergelijking tussen de Griekse stadstaten en de renaissancerepublieken veel om het lijf heeft, terwijl die tussen Alcibiades en Napoleon weliswaar volkomen juist, maar volstrekt toevallig is. Evenals de meeste andere historici laat hij zich hierbij leiden door een plutarchische, dat wil zeggen volks-romantische smaak, die louter oog heeft voor de overeenkomst van de scène op het wereldtoneel en de strengheid mist van de wiskundige, die de immanente verwantschap tussen twee groepen differentiaalvergelijkingen ontdekt, terwijl de leek niets anders ziet dan het verschil in uiterlijke vorm.

Je merkt al snel dat de keuze van de beelden in feite plaatsvindt op grond van een bevestiging en niet van een idee, niet vanuit een gevoel van noodzakelijkheid. Van een *techniek* van vergelijken zijn we hier nog ver verwijderd. Juist vandaag de dag worden massaal vergelijkingen gemaakt, maar lukraak en zonder verband. En als ze al in een diepe, nog vast te stellen zin treffend zijn, dan dankt men dat aan het geluk, zelden aan het instinct, nooit aan een principe. Tot nu toe heeft niemand eraan gedacht hier een *methode* te ontwikkelen. Men heeft er geen flauw benul van gehad dat hier een kiem ligt, en wel de enige waaruit een grandioze oplossing van het probleem van de geschiedenis kan ontspruiten.

Vergelijkingen zouden het geluk van het historische denken kunnen uitmaken, in zoverre ze de organische structuur van de geschiedenis blootleggen. De techniek ervan zou onder invloed van een omvattende idee ontwikkeld moeten worden tot het trekken van onontkoombare conclusies, tot logisch meesterschap. Tot dusverre waren ze echter eerder een ongeluk, omdat ze zuiver een kwestie waren van smaak, waardoor de historicus zich ontslagen achtte van het inzicht en de moeite die het kost om *de vormtaal van de geschiedenis en de analyse daarvan* te beschouwen als zijn moeilijkste en belangrijkste, vandaag de dag nog niet eens begrepen, laat staan vervulde taak. Zij waren deels oppervlakkig, wanneer men Caesar bijvoorbeeld de oprichter van een Romeinse staatskrant noemde, of, erger, voor uiterst gecompliceerde en ons wezensvreemde verschijnselen in de klassieke wereld hedendaagse modewoorden als ‘socialisme’, ‘impressionisme’, ‘kapitalisme’ of ‘klerikalisme’ bezigde, en deels van een bizarre misplaatstheid, zoals de Brutuscultus die men in de jakobijnenclub bedreef – de cultus van die miljonair en woekeraar Brutus, die als ideoloog van de oligarchische constitutie met instemming van de patricische senaat de man van de democratie doodstak.¹

§ 3

En zo groeit de taak die oorspronkelijk een beperkt probleem van de huidige civilisatie omvatte uit tot een nieuwe filosofie, *de filosofie van de toekomst* – voor zover aan de metafysisch uitgeputte bodem van de westerse wereld überhaupt nog zo’n filosofie kan ontspruiten; de enige die althans tot de *mogelijkheden* van de West-Europese geest in zijn volgende stadia behoort: tot de idee van een *morfologie van de wereldgeschiedenis, van de wereld als geschiedenis*, die in tegenstelling tot de morfologie van de natuur – tot dusver bijna het enige thema van de filosofie – alle gestalten en bewegingen van de wereld in hun diepste en ultieme betekenis nog één keer samenvat, zij het volgens een heel andere ordening: niet in een totaalbeeld van al het gekende, maar in een beeld van het leven, niet van het gewordene, maar van het worden.

De *wereld als geschiedenis*, vanuit haar tegenstelling, de *wereld als natuur*, begrepen, beschouwd, gestalte gegeven – dat is een nieuw aspect van het

1 Vgl. dl. 2, p. 513, noot 558.

menselijk bestaan op deze aarde. Dat er een taak ligt om dit aspect in zijn enorme praktische en theoretische betekenis uit te werken, heeft men tot op heden niet gezien, misschien vaag aangevoeld, vaak uit de verte waargenomen, maar nooit in al haar consequenties aangevat. Hier bestaan twee mogelijke manieren waarop de mens zijn omgeving innerlijk kan bezitten en beleven. Naar de vorm, niet naar de substantie, scheid ik de organische indruk van de wereld zo scherp mogelijk van de mechanische, het omvattende begrip van de gestalten van dat van de wetten, het beeld en symbool van de formules en het systeem, het eenmalig werkelijke van het voortdurend mogelijke, het doel van de methodisch ordenende verbeeldingskracht van dat van de doelmatig ontledende ervaring, oftewel, om hier al een nog nooit opgemerkte, uiterst belangrijke tegenstelling te noemen: het toepassingsgebied van het *chronologische* van dat van het *wiskundige* getal.²

Daarom kan het er in een onderzoek als het onderhavige niet om gaan de oppervlakkig zichtbaar wordende gebeurtenissen van geestelijk-politieke aard als zodanig voor lief te nemen, ze naar ‘oorzaak’ en ‘gevolg’ te ordenen en verstandelijk na te gaan welke kant het op lijkt te gaan. Zo’n ‘pragmatische’ behandeling van de geschiedenis zou niets dan een stuk verkapte natuurwetenschap zijn, waar de aanhangers van de materialistische geschiedopvatting geen geheim van maken, terwijl hun tegenstanders niet voldoende beseffen dat hun beider werkwijzen in essentie gelijk zijn. Het gaat er niet om wat de tastbare feiten van de geschiedenis op zichzelf genomen *zijn*, als verschijnselen van een of andere tijd, maar om wat ze *door hun verschijning betekenen, beduiden*. Hedendaagse historici menen meer te doen dan van hen verlangd wordt als ze er losse religieuze, sociale en desnoods kunsthistorische feiten bij halen om de politieke betekenis van een tijdperk te ‘illustreeren’. Ze vergeten echter het beslissende – beslissend voor zover de zichtbare geschiedenis uitdrukking, teken,

2 Het was een ook vandaag de dag nog niet overwonnen misvatting van Kant, met verstrekkende gevolgen, dat hij de uiterlijke en innerlijke mens in eerste instantie heel schematisch in verband bracht met de multi-interpretabele en vooral *niet-onveranderlijke* begrippen ‘ruimte en tijd’ en daar voorts op volkomen misplaatste wijze meetkunde en rekenkunde mee verbond, in plaats waarvan hier de veel diepere tegenstelling tussen het wiskundige en het chronologische getal op zijn minst genoemd moet worden. Rekenkunde en meetkunde zijn *allebei* ruimterekeningen, en op het hoogste vlak helemaal niet meer van elkaar te onderscheiden. Een *tijdrekening*, waarvan het belang de naïeve mens gevoelsmatig volkomen duidelijk is, beantwoordt de vraag naar het *wanneer*, niet naar het *wat of hoeveel*.